

УДК 159.924.7

КРИЗА СІМ'Ї І ДИТЯЧА САМОТНІСТЬ

Н. О. Осадча

В статті аналізуються соціальні та духовні причини кризи сучасної сім'ї, становище дітей в різних типах сімей та їх вплив на самотність підлітків. Особлива увага звертається на новітні технології та їх вплив на формування особистості. Прослідковується залежність дитячої самотності від сім'ї та її духовних чеснот.

Ключові слова: сім'я, типи сімей, соціальні мережі, дитяча самотність, форми та методи духовного впливу на самотніх дітей.

Сім'я є дуже важливою виховною та освітньою ланкою кожної спільноти, що дає нам право називати її не тільки біологічною, але й моральною «клітиною» суспільства. У сім'ї, цитує Й. Гьофнер Е. Гізельмана, народ знаходить даний природою живильний корінь своєї величі та сили, бо біологічно вона є «праклітиною» і «материнською клітиною» суспільства. Тому народ, в якого розпадаються шлюби та сім'ї, рано чи пізно приречений на загибель [1, с. 116]. Сім'я завдяки духовній єдності та спільним життєвим цілям здатна виявляти такі суспільні чесноти як любов до ближнього, вірність, правдолюбність, справедливість, смиренномудрість, взаєморозуміння, послух та ін.

Нині сім'я розпадається не тільки в розвинутих країнах, але й в країнах третього світу. Причини різні, а тенденції одні і ті, та й результати однакові – зникає традиційна (нуклеарна) сім'я як витвір індустріального суспільства. Щоб повернутися назад потрібно: по-перше, втримати суспільства в тенетах масової культури та відмовитися від змін в політиці, бізнесі та в інших життєво важливих сферах суспільного життя, що ведуть до урізноманітнення суспільних відносин, свободи та підтримки індивідуальності; по-друге, відмовитися від новітніх технологій і засобів масової інформації, повернути жінку до домашньої роботи, позбутися сучасного рівня життя, щоб молодь якомога довше залежала від батьків. Але це неможливо.

Новітні технології та зміна характеру праці вже тепер дають зрозуміти, що сім'я не зможе служити ідеальною моделлю співжиття у суспільстві XXI ст. Нині в Сполучених Штатах Америки лише 7% населення живе в класичній сім'ї. З кожним роком кількість класичних

сімей продовжує зменшуватися, а число інших типів сімей зростає. В тих же Сполучених Штатах Америки зростає кількість самотніх людей, що живе поза сім'єю. За останню чверть XX ст. число самотніх людей віком від 14-30 років зросло з 1,5 мільйона до 4,3 мільйона чоловік. Більшість з них ніхто не змушував покинути батьків та їх сім'ю. Одна із причин – жити самотійно, не думати про шлюб, щоб зробити собі кар'єру. Якщо говорити про населення середнього віку, то кожен п'ятий, що був у шлюбі, живе «між шлюбами» і в більшості випадків задоволений цим, тобто, живуть разом, але не хочуть офіційно оформляти свої відносини. В розвинутих країнах можна спостерігати небачене розмаїття типів сімей: гомосексуальні шлюби, які чомусь вважають сім'ями, комуни, групи людей старшого віку, етно-племінні групи та ін. Коли психологи зробили спробу скласти карту «різноманітних типів шлюбів», то лише в одному із районів Чикаго вони нарахували біля 86 різних поєднань життя, які ми по енергії називаємо сім'єю. Зустрічають договірні шлюби, серійні шлюби, сімейні групи із значною кількістю близьких стосунків, сім'ї в яких батько і мати працюють в різних містах. І це ще не все, бо є сім'ї, які виховують дітей, що народилися від штучного запліднення та неповні або повні сім'ї, в яких виховують дитину, що виносила жінка-донор.

В наші дні зростає число тих, хто свідомо вибирає так званий «бездітний» спосіб життя. В 1960 році тільки 20% американських жінок, що були в шлюбі, у віці до 30 років не мали дітей. За наступні 15 років їх кількість зросла до 60%. Подібна ситуація у Німеччині, Франції та Великобританії. Від таких сімей часто можна почути: «ми не думаємо, що у нас будуть діти», «ми звикли до свого способу життя», «нам подобається бути незалежними». Є й інша причина – страх перед майбутнім своїх ненароджених дітей.

В Україні можна спостерігати дві зовсім протилежні тенденції: з одного боку збільшується кількість сімей, які виховують лише одну дитину, або відмовляються від дітей, з іншого – сім'ї та самотні матері, які мають троє і більше дітей, що в умовах кризи дає їм можливість виживати за рахунок державної підтримки. На одну дитину до 2014 року держава виплачувала 30 690 грн., за другу – 61920 грн. і за третю – 123840 грн. З 2014 року держава дає однакову суму грошей – 41280 грн [2].

В усьому цивілізованому світі зростає кількість сімей з одним із батьків. В Англії одну з десяти утримує один із батьків, кожний шостий з них – чоловік. В США кожна сьома дитина росте без батька або без матері, а у великих містах – кожна четверта. В Німеччині в Кольні створений спеціальний квартал для таких сімей. В ньому на протязі дня

доглядають дітей, щоб батьки могли працювати. Такий тип сімей журнал «New Society» називає «найбільш зростаючою по бідності групою» [6, с. 350]. В Україні подібну роботу виконує благодійна організація «Карітас» Української греко-католицької церкви.

Якщо говорити про Україну, то тут у 2000 році було зареєстровано 274,5 тис. шлюбів, у 2011 – 355,8 тис., а в 2013 – 304 тис. шлюбів. Кількість розлучень поступово зменшується, у 2000 році було 197,3 тис. розлучень, у 2011 – 182,4 тис. розлучень, у 2013 – 264,9 тис. розлучень і в 2015 – 129,4 тис. розлучень [3, с. 57]. Прослідковується й інша тенденція, а саме: зростає кількість дітей, що народилися у матерів, які не перебувають у шлюбі. У 2000 році було 66,5 тис. таких матерів, в 2011 – 109,9 тис., у 2013 – 111,2 тис., а в 2015 – 84,2 тис. [3, с. 79]. Цей незначний спад нівелюється тим, що у 2015 році кількість сиріт становила 73,2 тис. безпритульних дітей [4, с. 12]. Окрім цього, на вулицях «працює» від 40 до 100 тис. дітей. Більшість безпритульних: від 6 до 16 років – 76%, дошкільники – 13%, підлітки старше 16 років – 11% [5, с. 19; с. 36].

Вагомою причиною дитячої самотності є сім'ї, що утворилися при повторних шлюбах. В таких сім'ях проживають діти від двох попередніх шлюбів. Вчені вважають, що найближчим часом 25% дітей будуть членами таких сімей. Сім'ї «з багатьма батьками», пише Д. Мейліс, можуть стати основною формою сімей майбутнього [6, с. 351]. Українські сім'ї мають не менш складну проблему. Це пов'язано з тим, що 6,5 мільйона громадян України працюють за кордоном, що становить понад 14% населення. Діти, як правило, займаються самі собою. Родичі лише їх одягають, годують та відправляють до школи. Якщо до цього додати впливи соціуму та комп'ютерної технології, то створюється враження повного хаосу. Зрозуміло, що усе це не може не впливати на внутрішній світ дитини, зокрема, й на відчуття самотності.

Значний вплив на формування інтелекту та уявлень підлітків мають комп'ютери, смартфони та інша сучасна інформаційна техніка. Виникає питання: ким станемо ми та наші діти: прихильниками засобів масової інформації чи медіа-наркоманами? І це не надумана проблема. Вчені з Норвегії навіть зробили шкалу для вимірювання залежності від фейсбуку. Їх дослідження дають підстави стверджувати, що ці новітні системи впливу можуть викликати залежність не менше ніж від наркотиків чи алкоголю.

У зв'язку з цим доктор Ф. Клайн, керівник досліджень Нью-Йоркського психіатричного інституту дає зрозуміти, що до числа змінних, які впливають на інтелект, належить і те інтелектуальне середовище, в

якому людина знаходиться на ранній стадії свого розвитку. Коли діти ростуть в стимулюючому їх розвитку середовищі, то в них може розвиватися нова сукупність здібностей. Якщо вони здатні залучити собі на допомогу когось або щось із навколишнього середовища, то вони стають менш залежними від батьків уже в підлітковому віці. Враховуючи усі «за» і «проти» Ф. Клайн робить висновок: правильно організовані контакти дитини з сучасною комп'ютерною мережею допоможуть їй налагодити особисті відносини, поглибити культуру суджень та виробити здатність до об'єктивного аналізу інформації. Хоча і тут є підводні камені, якими не варто легковажити. Серед них особливе місце займає «хвороба поспішності», тобто, відсутність належної уваги та здатність до її концентрації. Статистика, пише К. Ліф, підрахувала, що в США за останні 10 років збільшилась на 120% кількість підлітків, які нездатні зробити вибір між комп'ютерними іграми та переглядом телепередач [7, с. 77].

Вважається, що значна кількість друзів в соціальних мережах може комусь додати значимості, але нові дослідження показують не дуже добру закономірність – чим більша кількість соціальних груп до яких людина підключена, тим більша вірогідність того, що справа закінчиться стресом. Це веде, особливо у підлітковому віці, до нерішучості, конфлікту з власними думками, а в підсумку – до втрати здатності приймати самостійні рішення, а отже, шукати тих, хто допоможе їм вирішити назрілі проблеми. Коли такої підтримки немає, у дитини формується комплекс меншовартості і така його складова як самотність. З такими емоціями навіть доросла людина відчуває щось подібне до тривоги покинутої дитини. Якщо такі почуття не усунути, то людину, а тим більше підлітка, постійно супроводжуватиме смуток та почуття маргіальності. У зв'язку з цим набагато зрозумілішими стають повчання Соломона: «Сину мій! До слів моїх дослухайся, і до промов моїх прихили вухо твоє, нехай не відходять вони від очей твоїх; зберігай їх усередині серця твого; тому що вони життя для того, хто знайшов їх, і здоров'я для всього тіла його. Більш за все бережене зберігає серце твоє, тому що в нього джерела життя. Відкинь від себе облудність уст, і лукавство язика віддали від себе» (Пртч. 4: 20-24).

Ці та інші застереження Святого Письма набирають особливої ваги і в наш кризовий час, коли традиційні інформаційні канали, звична робота і сімейне життя починають руйнуватися і розпадатися на дрібні частини. Це особливо помітно в країнах де прогресує «соціальна демасифікація», а сили, що протидіють масовому суспільству значно ослабли. Нове виникає із старого, а порядок із хаосу, – тож не варто в усьому звинувачувати так

звану «віртуальну реальність», хоча комп'ютерні технології можуть змоделювати взаємодію людини з неіснуючими світами навіть на рівні кінестатичних відчуттів. Саме це, в якійсь мірі, є причиною того, що значна частина науковців занепокоєна збереженням традиційних способів виховання людського в людині та духовного в особистості, інакше, наголошують вони, «специфічний в історичному плані продукт, іменованій людиною, дає початок іншій конструкції, що зветься постлюдиною» [8, с. 21].

Як, у зв'язку з цим, актуально і мудро звучать слова Януша Корчака: «У теорії виховання забуваємо, що повинні навчати дитину не тільки цінувати правду, але й розпізнавати брехню, не тільки любити, але й ненавидіти, не тільки поважати, але й зневажати, не тільки миритися, але й повставати» [9]. Ця теза Я. Корчака має під собою духовний ґрунт, бо одним із основних обов'язків родичів і вихователів є «виховання борців для Христа» [10, с. 144].

Як би не розвивалося суспільство, які б технології не використовувалися в недалекому майбутньому, серцевиною виховання, в тому числі й упередження самотності, буде залишатися сім'я і добра людина – вчитель, який «віддає своє серце дітям». «Експериментальним (технічним) засобом виховання добротності, пише І. Кант, служить хороший приклад самого вчителя ... і застерігаючий приклад інших; бо наслідування для людини ще невихованої є перше визначення волі до прийняття максим, які вона в подальшому робить для себе [керівними]» [11, с. 359].

Серцевиною виховання, каже Я. Корчак, є дух, що панує в родині, школі й у внутрішньому світі дитини аж до її повноліття. Далі вона має діяти самотійно, відповідно до істин, які тисячоліттями несе до нас Святе Письмо:

– Постійно перебувати на шляху до Бога, бо з духовним поступом змінюються стосунки людини з Богом – з рабства вона переходить в ранг сина і спадкоємця через Ісуса Христа (Гал. 4:7).

– Формувати власну волю і розвивати здатність приймати рішення (Втор. 30:19).

– Ніколи не забувати, що наша душа (розум) знаходиться між духом і тілом, що ми можемо «відредагувати» свій мозок за допомогою розуму: «змінюйтесь оновленням вашого розуму, щоб ви пізнали, що є воля Божа, блага, угодна і довершена» (Рим. 12:2).

– Зміцнювати свій дух тими рішеннями, які приймає наш розум з допомогою Святого духа (Гал. 2:20).

– Думка первинна, матерія вторинна. Ми не владні над подіями і обставинами життя, але владні над своїм відношенням до них. «Не обманюйтесь: Бог зневаженим не буває. Що посіє людина, те й пожне. Хто сіє для плоті своєї, від плоті пожне тління, а хто сіє для духа, від духа пожне життя вічне (Гал. 6:7-8).

– Ми створені так, що можемо дивитися на себе з боку, спостерігати процес власного мислення і втручатися в нього. Правильні думки – правильні рішення – здорове тіло (Втор. 30:19; Рим. 12:2; 2 Кор. 10:15; Флп. 3:13-14).

– Ми створені так, що можемо розпізнавати правильні думки і відкидати неправильні (Нав. 24:15; Еккл. 7:29; Іс. 30:2).

– Кожний ранок внаслідок нейрогенезису (зародження нових нервових клітин) в нашому мозку готові до користування новонароджені нервові клітини. Використовуйте їх мудро, позбудьтеся поганих і запишіть нові, бо «милосердя Його не виснажилося. Воно оновлюється кожного ранку» (Плач. 3:22-23).

– Ми створені для любові. Тривоги і страхи набуті, а не природні реакції людини, бо «дав нам Бог духа не страху, а сили, і любові, і цнотливості» (Тим. 1:7).

– Ми, і в це треба вірити, можемо мати розум Христа (1-е Кор. 2:16).

Саме ці та інші відкриті нам істини ми повинні закласти у свідомість дитини, і, в такий спосіб, сформувати особистість, про яку можна сказати: вона створена за образом Божим (Бут. 1:27). Нажаль, є не тільки учні, але й вчителі, які неоднозначно сприймають істини, дані нам у Святому Письмі. Нині наука все більше і більше погоджується з тим чого вчить нас Слово Боже. Для того, щоб зрозуміти це Слово потрібно жити по правді, зміцнювати свій дух, а серце віддавати людям.

Література

1. Гьофнер Й. Кардинал: Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. – Львів: Свічадо, 2002. – 304 с.
2. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 № 2811-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>
3. Демографічний щорічник «Населення України за 2015 рік» // Відомості Державної служби статистики України / К., 2016. – 119 с.
4. Статистичний збірник «Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства» // Відомості державної служби України / К., 2016. – 75 с.
5. Діти й молодь, які живуть або працюють на вулиці: приховане обличчя епідемії ВІЛ в Україні. – К., 2006. – 231 с.

6. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 784 с.
7. Керолайн Лиф. Включайте свой мозг / Пер. з англ. – К.: Брайт Стар Паблішинг, 2017. – 176 с.
8. Хейлз Н. Кетрін. Як ми стали постлюдством: Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці / Пер. з англ. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 430 с.
9. Корчак Януш. Як любити дитину. – Х., 2016. – 207 с.
10. Шпідлік Томаш. Духовність християнського Сходу / Пер. з італійської Мар'яни Прокопович. – Л.: Видавництво ЛБА, 1999. – 496 с.
11. Кант И. Метафизика нравов: В 2 частях / Пер. с нем. – М.: Мир книги, Литература, 2007. – 400 с.

КРИЗИС СЕМЬИ И ДЕТСКОЕ ОДИНОЧЕСТВО

Н. А. Осадча

В статье анализируются социальные и духовные причины кризиса современной семьи, положение детей в различных типах семей и их влияние на одиночество подростков. Особое внимание обращается на новейшие технологии и их влияние на формирование личности. Прослеживается зависимость детского одиночества от семьи и ее духовных добродетелей.

Ключевые слова: семья, типы семей, социальные сети, детское одиночество, формы и методы духовного воздействия на одиноких детей.

THE CRISIS OF THE FAMILY AND CHILDREN LONELINESS

N. O. Osadcha

The causes of social and spiritual crisis of the modern family, the situation of children in different types of families and their impact on adolescents' loneliness are analyzed in the article. Particular attention is paid to new technologies and their impact on the personality formation. The dependence of child loneliness on his family and spiritual virtues is observed.

Keywords: Family, types of families, social networking, children's loneliness, forms and methods of spiritual influence on lonely children.

Осадча Н. О. – викладач кафедри соціальної педагогіки Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна).

Osadcha N. O. – Lecturer of the Department of Social Pedagogy of Pedagogical Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine).